

Streszczenie rozprawy doktorskiej

**Polityka wyznaniowa państwa polskiego wobec Kościoła katolickiego na Powiślu
w latach 1945-1989**

W rozprawie opisano problematykę polityki wyznaniowej państwa wobec Kościoła katolickiego na Powiślu w latach 1945-1989. Ramy czasowe wyznacza z jednej strony zakończenie drugiej wojny światowej, z drugiej zaś kres istnienia Polski Ludowej. Zasięg terytorialny badań objął dekanaty Malbork I, Sztum, Dzierzgoń, Kwidzyn–Śródmieście, Kwidzyn–Zatorze i Prabuty diecezji elbląskiej, według stanu z 1992 r.

W wyniku II wojny światowej Polska weszła w orbitę wpływów Związku Radzieckiego. Polityka władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego, po początkowym okresie tolerancji i współpracy, stopniowo zaostrzała swój kurs. Decydującą rolę w ustalaniu polityki wyznaniowej w powojennej Polsce odgrywała Polska Partia Robotnicza, a następnie Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Realizowano ją za pomocą administracji wyznaniowej, początkowo zlokalizowanej w administracji ogólnej, a od 1950 r. w utworzonym w tym celu Urzędzie do Spraw Wyznań wraz z jego agendami w siedzibach województw i powiatów. Sprawami wyznaniowymi zajmowały się także wydzielone komórki aparatu bezpieczeństwa. Koordynacją działań z zakresu wyznaniowego na szczeblach wojewódzkich i powiatowych była w gestii zespołów do spraw kleru pod przewodnictwem I sekretarzy PZPR.

Praca ma układ problemowo-chronologiczny. Jej strukturę stanowi osiem rozdziałów. W pierwszym omówiono przemiany demograficzne na Powiślu po II wojnie światowej oraz ukazano tworzenie się i funkcjonowanie organów państwowych, odpowiedzialnych za politykę wyznaniową. W kolejnych przedstawiono transformację administracji kościelnej na Powiślu po zmianach demograficzno-państwowych i politycznych po 1945 r. oraz materialne aspekty funkcjonowania Kościoła na tym terenie. Decyzje podejmowane na szczeblu państwowym dotyczyły bowiem także sfery materialnej. Był to zarówno zabór mienia kościelnego i oczyszczanie trwałego majątku parafialnego, jak również utrudnienia w prowadzeniu jakichkolwiek inwestycji budowlanych oraz adaptacyjno-remontowych. W dalszej części pracy przedstawiono wzajemne relacje władz państwowych z lokalnym duchowieństwem, w tym stosowane wobec nich represje. Poruszono zarówno problematykę

prześladowania osób duchownych, jak również współpracę części z nich z reżimem państwowym. Tematem analizy jest także funkcjonowanie w Polsce Ludowej duszpasterstwa więziennego, związane z istnieniem na terenie Powiśla (w Sztumie) jednego z ważniejszych polskich zakładów karnych. Nie pominięto sprawy duszpasterstwa grekokatolików, osiedlonych na Powiślu w wyniku akcji „Wisła”.

W kolejnej części dysertacji omówiono stosunek władz do kultu religijnego w przestrzeni publicznej, zarówno jeżeli chodzi o organizację i przebieg, jak również uczestników. Ostatni rozdział poświęcono reperkusjom na Powiślu konfliktu państwa z Kościołem w okresie obchodów Milenium, czyli uroczystościom religijnym poświęconym tysiącleciu chrztu Polski i poprzedzającej go Wielkiej Nowennie Narodu Polskiego.

Sieć placówek duszpasterskich na Powiślu ustaliła się zaraz po wojnie w oparciu o istniejące kościoły katolickie i świątynie poewangelickie. W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono utrudnianie przez władzę jej rozwoju i powstawania w związku z tym kolejnych parafii. Nieruchomości Kościoła z nielicznymi wyjątkami przejęło ponadto państwo, naliczając za jego użytkowanie podatki. Część obiektów Kościoła odzyskał po 1971 r. Liberalizacja polityki w zakresie budownictwa kościelnego nastąpiła natomiast dopiero po 1980 r.

Wykazano także że państwo prowadziło działania represyjne wobec lokalnego duchowieństwa. Niepokornych księży inwigilowano i szykanowano. Promowano równocześnie i nagradzano duchownych lojalnych wobec reżimu. Niektórych z nich udało się zaangażować w działalność organizacji, zrzeszających księży zaangażowanych po stronie władz, a także zmusić do współpracy z aparatem bezpieczeństwa. Widowym znakiem lojalizacji był udział duchownych w budowie pomnika Jana XXIII we Wrocławiu.

Władze państwowe ingerowały w zaangażowanie Kościoła w edukację oraz duszpasterstwo. Głównym celem była ateizacja społeczeństwa. Zamierzano ją osiągnąć przede wszystkim poprzez laicyzację szkolnictwa oraz odsunięcie dzieci i młodzieży od praktyk religijnych. Starano się także ograniczyć skalę kultu religijnego w przestrzeni publicznej. Dotyczyło to zwłaszcza procesji Bożego Ciała. Inwigilacji poddawano zarówno wygłaszane wówczas homilie, jak i dekoracje towarzyszące uroczystościom. Ograniczono do minimum duszpasterstwo więzienne, prowadzone tylko w jednym zakładzie karnym w Sztumie. Przesiedlonych na Powiśle w 1947 r. grekokatolików pozbawiono własnego duszpasterstwa. Unicki punkt duszpasterski, zlokalizowany w Dzierzgoniu powstał dopiero w 1957 r.